

A PTK. ELŐRELÁTHATÓSÁGI KLAUZULÁJA A KONTRAKTUÁLIS SZERZŐDÉSSZEGÉS ESETÉN ÉS KAPCSOLATA AZ ADEKVÁT KAUZALITÁS ELMÉLETÉVEL

BOGNÁR TIBOR

1. Bevezetés

A pandektatan és a középkori kánonjog egyaránt állította azt a tételt miszerint: *versari in re illicita imputantur omnia quae ex delicto sequuntur*, azaz a bírónak az elkövető terhére kell beszámítani mindazt, ami a bűncselekményének a következménye. Ez független attól, hogy az illető mit látott vagy láthatott előre, illetve attól, hogy ezek a következmények mennyire voltak közeli vagy távoli kapcsolatban a kifejtett magatartással.¹ A modern jogtudomány a *versari in re* tanát elvetette, mivel helytelennek tartotta, hogy ilyen széleskörűen kelljen helytállnia valakinek egy olyan cselekményéért, melynek következményeiről akár nem is tudhatott semmi érdemlegeset.

Walter Wilburg osztrák jogtudós „rugalmas” vagy „mozgó rendszere” szerint a kártérítési jog elemeinek – pl. a vétkesség (felróhatóság), okozatosság és a kárfogalom – olyan szisztémát kell kialakítaniuk, amelyek igazságos kockázatelosztást és egyensúlyi rendet alakítanak ki.² A fogalmak tartalma jogi kultúránként eltérő, szabadon meghatározható. Lehetséges szigorúbban behatárolni a felróhatóságot, de az egyensúly miatt kívánatos szűkíteni a kártérítés mértékét. Elképzelhető a fordítottja is, azaz fenntartani a teljes kártérítés elvét, de akkor nagyvonalúbbnak kellene lenni a kimentés körülményeinek

¹ Reinhard ZIMMERMANN: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York, Oxford University Press Inc., 1996. 197.

² FUGLINSZKY Ádám: Megye-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb?. *Acta conventus de iure civili*, 2007/7. 226.

meghatározásánál.³ A jogtudósok sok erőfeszítést tettek, hogy a felelősséget egy igazságosnak tartott rendszer alapján ítéljék meg. A magyar törvényhozás szintén használta a *wilburgi elemeket*, amikor a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (a továbbiakban: Ptk.) az előreláthatósági klauzula bevezetésével szűkítette a szerződésszegő kártérítési kötelezettségét, viszont a felelősséget objektivizálta.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa az előreláthatósági klauzulát, és megvizsgálja ezzel kapcsolatban az oksági elméletek közül az adekvát kauzalitás elméletét. Az okozatosság megléte esetén lehet csak vizsgálni az előreláthatóságot, amely az okozatosságnak egyben egy keretet ad. Ezen kereten belül kell a bírónak a kártérítésről ítéletet hoznia. A félreértések elkerülése végett érdemes tisztázni, hogy előreláthatósági klauzula alatt a Ptk. 6:143. § (2)-bekezdésében szabályozott előreláthatóságot értem, ez azonban nem jelenti azt, hogy egyéb előreláthatósági szabály ne kerülne szóba.

2. Az előreláthatósági klauzula gyökerei a nemzeti és a nemzetközi magánjogban

2.1. A francia jog

Robert. J. Pothier dolgozta ki az előreláthatóság fogalmát a *Traité des obligations* című művében. A Code Civil 1150. cikke azt mondja ki, hogy az adós csak azért tarozik helytállni, amit előrelátott vagy előreláthatott volna a szerződés megkötésének időpontjában, kivéve ha szándékosan (*par son dol*) szegte meg a szerződést. A 1151. cikk azonban rendelkezik a kártérítés mérsékléséről, így szándékos szerződésszegés esetén is csak azokat a károkat (beleértve a tényleges kárt és az elmaradt hasznot) kell megtéríteni, amik a szerződésszegésnek azonnali és közvetlen (*immédiate et directe*) következményei. Itt azonban látszik, hogy a kártérítés mérséklésében az előreláthatósági klauzula mellett a jogi okozatosság is szerepet játszik. Nem szándékos szerződésszegés esetén mind a kettőt kell alkalmazni, míg szándékos szerződésszegés esetén csak a jogi okozatosság (*immédiate et directe*) korlátját.⁴

³ Uo. 226.

⁴ CSÖNDES Mónika: A szerződésszegési jog előreláthatósági korlátjának joggazdaságtani modellje és annak jogi kritikája. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/1. 16–17.

2.2. A common law országok

A precedensjogra épülő angolszász jogrendszer egyik leghíresebb perében, a *Hadley v. Baxendale* ügyben⁵ mondta ki 1854-ben a Court of Exchequer Chamber az előreláthatóság követelményét. A perben a felperes £300 kártérítést követelt az alperestől, amiért öt nap késéssel szállította le a megrendelt forgattyús tengelyt. Ez idő alatt a malma működésképtelen volt. A követelésből a bíróság azonban csak £25-öt ítélt meg.⁶ A perben az ügyvédek és az egyik bíró egy amerikai tankönyv nyomán hivatkoztak a Code Civile.⁷ Alderson bíró az ítéletben azt fogalmazta meg, hogy a károsult olyan ésszerű és méltányos kártérítésre jogosult, amely egyfelől megfelel egy ilyen szerződésszegés rendszerinti, azaz szokásos következményének vagy amellyel „a felek, mint a szerződésszegés valószínű következményével ilyen szerződés megkötésekor számolhattak”.⁸

A döntés két fordulata a *Hadley v. Baxendale*-ítélet első és második szabálya néven vált az angolszász jogirodalom részévé.⁹ Az ítélettel szemben támasztott bírálatok nem akadályozták meg, hogy az előreláthatósági klauzula (*contemplation rule*) legyen a szerződésszegés elbírálásánál a vezető szempont.¹⁰

Az angol jogirodalom azonban azt a megállapítást is megtette, miszerint az előreláthatósági szabály tetszőlegesen használható a felelősség kiterjesztésére vagy szűkítésére, attól függően, hogy milyen szinten kérjük számon az előreláthatóságot. Így minél általánosabb az absztrakciós szint (pl.: a konkrét kárt nem, csak a típusát szükséges előrelátni), annál kevésbé tűnik úgy, hogy be tudná tölteni a szerepét.¹¹

⁵ [1854] EWHC Exch J70 (1854) 9 Ex Ch 341; 156 ER 145, <http://goo.gl/kDiig>, letöltés dátuma: 2015. 05. 01.

⁶ Melvin Aron EISENBERG: The principle of *Hadley v. Baxendale*. *California Law Review*, 1992/3. 563–564.

⁷ VÉKÁS Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél. *Magyar jog*, 2002/09. 516.

⁸ „[T]he damages which the other party ought to receive [...] should be such as may fairly and reasonably be considered either arising naturally [...] from such breach of contract itself, or such as may reasonably be supposed to have been in the contemplation of both parties, at the time they made the contract, as the probable result of the breach of it.”

⁹ CSÖNDES i. m. 7–8.

¹⁰ VÉKÁS (2002) i. m. 516.

¹¹ FUGLINSZKY Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerben Québec, Kanada*. Budapest, ELTE Eötvös kiadó, 2010. 300.

2.3. A Bécsi Vételi Egyezmény

A legfontosabb vételi egyezmény az előreláthatósági klauzula szempontjából a Bécsi Vételi Egyezmény (1978). Az egyezmény kártérítési rezsimje három pilléren nyugszik: a felelősség előfeltételei és a kimentési okok, kártérítés mértékének kiszámítása és az előreláthatósági teszt.¹²

Az egyezmény a vétkességi rendszernél szigorúbb kimentési követelményt támaszt a 79. cikkében. Ennek mérséklésére állították fel az előreláthatósági korlátot, így úgy néz ki, hogy a kártérítési elemek egyensúlyba kerültek. A felelősségi rendszer ilyen mérvű szigorúsága mögött az a gondolat húzódik meg, hogy a szerződéses viszonyok akkor tudják betölteni szerepüket, ha nem a szerződésszegő szubjektív elmarasztalásától függ a kártérítés.

Valaki csak azokért tartozzon helytállni, amiért a szerződés megkötésekor kockázatot vállalt.¹³ Az egyezmény 74. cikke mondja ki az előreláthatóság szabályát, mely szerint: „[A] kártérítés nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződésszegés lehetséges következményeiről az említett időpontban tudott vagy tudnia kellett”.

Az egyezmény joggyakorlata alapján az okozatosság meglétét a *conditio sine qua non* alapján (ténybeli okozatosság) lehet megállapítani.¹⁴ A túlzott mértékű kártérítési igényeknek megakadályozására pedig az okozatosságot az előreláthatósággal vágják el.¹⁵ A bírói gyakorlat ennek alapján többször ítelt meg kártérítést árfolyamváltozásból eredő kár kompenzálására, ha tudta bizonyítani a jogosult, hogy időben történő teljesítés esetén a pénzt magasabb árfolyamon tudta volna átváltani a helyi pénznemre.¹⁶

¹² SZABÓ Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint a nemzetközi lingua franca-az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei*. Budapest, Doktori értekezés, 2009. 130. <http://goo.gl/8tjAHV>, letöltés dátuma: 2015. 04. 24.

¹³ VÉKÁS (2002) i. m. 517.

¹⁴ FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*. Új magánjogi sorozat 7., Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 109.

¹⁵ Uo. 109.

¹⁶ SZABÓ i. m. 138–139.

3. Az előreláthatósági klauzula a magyar jogban

3.1. Előzmények a magyar szabályozásban

Az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) fontos állomás volt a kontraktuális és deliktuális károkozás kártérítési szabályainak egységesítésében. Különbséget tett objektív és szubjektív (felróható) szerződésszegés között. Előbbi esetben a szankciók (pl.: kellékszavatosság, késedelmi kamat) a szerződésszegő fél vétkességétől függetlenül érvényesíthetők voltak. Utóbbi esetben viszont csak akkor, ha a fél jogellenes magatartása felróható volt. A felelősség alóli kimentés és a kártérítés mértékét ez utóbbi esetben egy utaló normával (318. § (1) bek.) a szerződésen kívüli okozott károkért való felelősség szabályainál (339-360. §§) határozták meg. Emiatt egységes volt a kontraktuális és a deliktuális károkozás szabályozása. Egy eltérést azonban tett a törvény, nevezetesen azt, hogy amennyiben jogszabály nem tesz kivételt, nem lehet korlátozni a kártérítés mértékét szerződésszegés esetén. Ez a teljes kártérítés elvének törvénybe iktatását jelentette.¹⁷

A bíróságok szemében a kártérítési elemek ebben a rendszerben nem voltak egyensúlyban, túl tágnak találták a megtérítendő károk körét. Az adekvát kauzalitás elméletének álcája alatt korlátozták a kártérítés mértékét. Úgy tűnik mintha olyan kép alakult volna ki a szerződésszegőről, ami őt „saját kártérítési kötelezettségének károsultjának” tekintette, és ezért őt védeni akarta.¹⁸ Ezenkívül egy másik *contra legem* joggyakorlat is kialakult. A szubjektív (felróható) felelősségről az objektív felelősségre tolódott a hangsúly.¹⁹ A szubjektív mércében olyan magas gondossági követelményeket támasztottak, ami gyakorlatilag objektivizálta a felelősséget.²⁰

A jogtudósok látva a konstrukció hibáit megoldási javaslatokat dolgoztak ki. Világhy Miklós már 1971-ben szükségesnek látta a teljes kártérítés elvének mérséklését. Ő egy előreláthatósági szabályként értelmezett, de adekvát kauzalitásnak nevezett intézményt vetett fel.²¹ 1974-ben Eörsi Gyula egy rövid cikkben felhívta a figyelmet az előreláthatósági korlátra, mint a kártérítés

¹⁷ JOBBÁGYI GÁBOR-FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 115–117.

¹⁸ SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 36.

¹⁹ Uo. 7.

²⁰ Uo. 36.

²¹ BORONKAY MIKLÓS: A deliktuális felelősség határai. *Iustum Aequum salutare*, 2007/4. 184.

korlátozásának eszközére.²² Tercsák pedig az előreláthatósági korlátot minden más általa vizsgált egyéb kártérítést mérséklő módszernél (pl.: okozatosság megszakítása, a vétkességgel arányos kártérítés) hatékonyabb iránytűnek tartotta.²³ Vékás azonban megjegyzi a fuvarozó felelősségénél a régi Ptk. épített az előreláthatóságra.²⁴ Az 500. § (1) bekezdése szerint ugyanis a késedelmes fuvarozó akkor tartozik a károsultnak a fuvardíj összegének megfelelő kötbér értékét meghaladó kárának megtérítésére, ha a határidőben történő teljesítéshez fűződő érdek ismeretében vállalta írásban a határidő betartását, és nem sikerül bizonyítania, hogy késedelme a tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő.²⁵ Magyarország részese lett az 1987. évi 20. tvr.-el kihirdetett Bécsi Vételi Egyezménynek, amelynek korábban idézett 74. cikke tartalmazza az előreláthatósági klauzulát. Ez a cikk lett a Ptk. kodifikációjának modellje.²⁶

3.2. A magyar kontraktuális és deliktuális kártérítési jog

A Ptk. az előreláthatósági klauzulát a szerződésszegésért való felelősség általános szabályai közé helyezte. E norma szerint kell megítélni a Ptk.-ban külön nem nevesített, és a külön nevesített szerződésszegéseket is, ha az adott szerződésszegés esetén nem írnak elő külön szabályt. A törvény ugyanakkor megbontotta a régi Ptk. egységét a kontraktuális és a deliktuális károkozás szabályozásánál. Ez a következő két pontban jelenik meg:

1.) Eltérő alapra helyezi a kimentést.

2.) Más szabályokat határoz meg a megtérítendő kár mértékénél.

Ennek oka az eltérő természetű jogviszonyok a két területen. A szerződéses viszonyok relatív szerkezetűek a károkozás előtt is, míg deliktuális felelősség esetén egy abszolút szerkezetű jogviszony megsértése hozza létre a relatív szerkezetű jogviszonyt. Kontraktuális jogviszony esetében a jogellenes magatartás, a szerződésben vállalt kötelezettség megsértése. Deliktuális felelősségnél a *neminem laedere* elve, azaz a károkozás általános tilalma szenved sérelmet. Az 1.)-ban meghatározott kimentés szempontjából szigorúbb, objektívebb kimentést ír elő szerződésszegés esetén, míg deliktuális károkozás esetén marad a felró-

²² VÉKÁS (2002) i. m. 514.

²³ Uo. 515.

²⁴ Uo. 514.

²⁵ Uo. 514.

²⁶ CSÖNDES i. m. 18.

hatósági elv. A 2.) esetben a következménykárok és az elmaradt vagyoni előny megtérítésének mértékét a szerződésszegő által a szerződéskötéskor előrelátható károkra korlátozza kontraktuális felelősség esetén.²⁷ Deliktuális esetén megmarad a teljes kártérítés elve, de az okozati összefüggés megszakad a jogellenes magatartás és a kár között, ha nem látta és nem láthatta előre magatartásának következményét a károkozó (6:521. §). A jogalkotó kizárta a párhuzamos igényérvényesítés lehetőségét. Korábban a felperes szabadon dönthetett, hogy szerződéses, vagy szerződésen kívüli károkozás címén perli az alperest, de ennek nem volt jelentősége. Ez azt a veszélyt hordozta volna magában, hogy a felperes meg akarja majd kerülni a kontraktuális szabályozást, és igényét deliktuális károkozás jogcímén perli, így kihasználva a teljes kártérítés elvét. Persze ez sem jelentett volna biztos sikert, hiszen az okozati összefüggés elvitatásával a bíróság így is alacsonyabb kártérítést ítéltethet volna meg a ténylegesnél. A jogalkotó azonban a francia jogban ismert *non-cumul elvét* iktatta törvénybe, mellyel kizárta ennek a lehetőségét.²⁸ A Ptk. 6:145. § szerint ugyanis a jogosult akkor is a kontraktuális felelősség szabályai alapján követelhet kártérítést, ha igénye megalapozza a deliktuális kártérítés szabályainak használatát. További különbség a kontraktuális és deliktuális felelősség között, hogy kontraktuális esetén a jogosultnak kell bizonyítania az előreláthatóságot a következménykárok és az elmaradt haszon esetén (*inculpációs bizonyítási rendszer*), míg deliktuálisnál a károkozónak kell bizonyítania az előreláthatóság hiányát (*exculpációs bizonyítási rendszer*). A referencia időpont is különbözik: kontraktuálisnál a szerződéskötés időpontja, deliktuálisnál a károkozás időpontja.²⁹

3.3. A kimentési klauzula

A kontraktuális felelősség szabályainál a szerződésszegés esetére a kimentési feltételeket a szerződésszegő számára a 6:142. § tartalmazza. Ez három konjunktív feltétel meglétét követeli ahhoz, hogy a kötelezett mentesülhessen a kártérítési kötelezettség alól. Ez azt jelenti, hogy a kötelezettnek bizonyítania kell, hogy szerződésszegését

²⁷ VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex Kiadó Kft., 2013. 604.

²⁸ FUGLINSZKY Ádám: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia. *Magyar jog*, 2011/7. 413–414.

²⁹ Uo. 412.

- 1.) ellenőrzési körön kívül álló elháríthatatlan ok idézte elő (azaz a szerződésszegő fél által nem befolyásolható),
- 2.) a szerződéskötés időpontjában ez nem volt előre látható (objektíven, azaz a szerződésszegő fél helyzetében lévő *Idealmensch* szempontjából sem lehetett számolni a bekövetkeztével)
- 3.) nem volt elvárható tőle, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

Ennek a három feltételnek egyszerre kell fennállnia, és ezt a kötelezettnak kell bizonyítania.³⁰ A törvény a régi Ptk. idején kialakult korábban ismertetett bírói gyakorlatot kívánta legalizálni ezzel az objektivizált felelősségi szabályozással, és példaként szolgált a Bécsi Vételi Egyezmény 79. cikke is.³¹ Az előreláthatósági klauzula alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha nem sikerül a kimentési klauzula segítségével mentesülni a felelősség alól.

3.4. Az előreláthatósági klauzula alanyi hatálya

Az alanyi kör azt mutatja meg, hogy kiknek kell előrelátnia a kárt. Az Alkotmánybíróság 32/1991. (VI. 6.) határozatában – melynek Lábady Tamás volt az előadó alkotmánybírája – kimondta, hogy „A felek szerződési akarata a szerződés megkötésekor nyilvánvalóan az, hogy a szerződéskötéskor fennálló külső feltételek mellett kívánják szerződési kötelezettségeiket teljesíteni, illetve a felek a szerződéskötéskor az esetleges későbbi változások *ésszerűen előre látható* kockázatának viselésére vállalkoznak”, így csak akkor indokolt a szerződést külső hatalomnak (pl.: jogszabály) megváltoztatnia, „ha a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás *nem volt ésszerűen előrelátható*, ugyanakkor túlmegy a normális változás kockázatán és a beavatkozás társadalmi méretű igényt elégít ki.” A bíróság így alkalmazhatja a *clausula rebus sic stantibus*, azaz a szerződésmódosítást, hogy megvédje a másik fél szerződésbe vetett bizalmát, mely társadalmi érték.³² Ezenkívül azonban a *pacta sunt servanda* elve

³⁰ WELLMANN György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban – II. Rész, Ptk2013, <http://goo.gl/oUjX1B>, letöltés dátuma: 2015. 04. 24.

³¹ VÉKÁS (2013) i. m. 605.

³² KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS Gyöngyi: A szerződési szabadság elve. *Themis – Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata*. 2013. február. 140. http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_feb.pdf, letöltés dátuma: 2015. 04. 24.

érvényesül, ellenkező esetben pedig felelni kell a szerződésszegésért. Az érintett felek alapján különbséget tehetünk: A.) jogosult, B.) kötelezett, C.) kötelezett által jogszerűen igénybevett közreműködő, D.) kötelezett által jogszerűtlenül igénybevett közreműködő között.

A.) A Ptk. megalkotásakor a piacgazdaság szigorúbb követelményeit tartották szem előtt. A kimentési klauzula (6:142. §) szigorításával a törvény a jogosultnak kívánt kedvezni. Nem szerződésszerű teljesítés esetén a kártérítés megítélését a régi Ptk. alatt a kötelezett felróhatóságától tették függővé, ez azonban a jogosult gazdasági érdekét sérthette. A jogosult akkor is igényt tarthat kárának megtérítésére, ha a kötelezett úgy viselkedett, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.³³ Ugyanakkor a törvény az előreláthatósági klauzula bevezetésével szeretné elősegíteni a jogosult és a kötelezett közötti igazságos kockázatelosztást. Arra szeretné ugyanis rábírni a jogosultat, hogy a szerződéskötést megelőzően megfelelően tájékoztassa a kötelezettet egy esetleges szerződésszegés lehetséges következményeiről. A jogosult az, aki sokat tudhat a lehetséges veszteségekről, különösen a következménykárokról és a *lucrum cessans* mértékéről.³⁴ Ezt az *információs asszimetriát* akarja megszüntetni, de legalább csökkenteni azzal a törvényhozó, hogy abban teszi érdekeltté a jogosultat, hogy információit ossza meg a kötelezettel.³⁵ A jogirodalom felhossa az üzleti titok problematikáját. Eszerint lehetnek olyan esetek, amikor a jogosult nem világosítaná fel a kötelezettet, mert az sértené üzleti érdekeit.³⁶ Ilyenkor két lehetőség lehetséges: nem világosítja fel a kötelezettet, de akkor nem kérhet erre kártérítést, vagy titoktartási szerződést is köt, ami azonban megnövelheti költségeit. Nem előnyös a törvénynek az a szabálya, mely szerint az előreláthatatlan események kárát a jogosultnak kell viselnie.³⁷ Ez azért igazságtalan, mert olyan károk elviselésére kötelezik, amelyeket a károkozó okozott, azonban a károkozót mentesítik a felelősség alól arra hivatkozva, hogy a tudata nem fogta át ennek a kárnak a lehetőségét, annak ellenére, hogy szerződésszegése nélkül ezen károk létre sem jöttek volna (itt tehát nem a Ptk. 6:142. §-a szerinti elháríthatatlan eseményekről van szó).

³³ VÉKÁS (2013) i. m. 604.

³⁴ FUGLINSZKY (2011) i. m. 413.

³⁵ CSÖNDES i. m. 26.

³⁶ FUGLINSZKY (2011) i. m. 413.

³⁷ CSÖNDES i. m. 3.

B.) A kötelezettet a törvény szigorúbb kimentési klauzulája miatt hátrányosabb helyzetbe kerül. Ennek mérséklésére csak azokért a következménykárokért, és elmaradt haszonért tartozik helytállni, amiket a szerződéskötés pillanatában előrelátott (*tényleges előreláthatóság*), vagy előre kellett volna látnia (*elvárható előreláthatóság*). Ez utóbbi objektív mércét hoz létre. Akár a tényleges, akár az elvárható előreláthatóság megállapítható, a kötelezettnek akkor is kártérítést kell fizetnie, ha maga a jogosult sem láthatta előre a kárt. Ha sem a kötelezett, sem a jogosult nem láthatta előre a kárt, akkor a *casus nocet domino* elve alapján a kárt a jogosultat terheli.³⁸ A jogirodalom felhossa a *reszubjektívizáció* problémáját, azaz, hogy az objektívizált mércét (az ésszerűen eljáró gondos személy képét) kell a kötelezettre vetíteni.³⁹ Az információs asszimetria csökkenésével a kötelezett a tudomására jutott információk alapján pontosabb képet kaphat egy esetleges szerződésszegése következményeiről. Ebből kifolyólag a következő döntéseket hozhatja meg: vállalja változatlan feltételek mellett a szerződés teljesítését, megkísérli felelősségkizáró vagy korlátozó kikötéssel korlátozni felelősségét, megemeli az árat, nem köti meg a szerződést. Ez utóbbi megoldáson kívül a többi lehetőséggel párhuzamosan élhet.⁴⁰

C.) A 6:148. § (1) bekezdése szerint úgy felel a kötelezett a közreműködő magatartásáért, mintha maga járt volna el, tehát függetlenül attól, hogy mit tudott a közreműködő. Aszerint kell megítélni a kártérítést, amit a kötelezett vagy a közreműködő előrelátott vagy előre kellett volna látnia.⁴¹ A kötelezett akkor mentesülhet a felelősség alól, ha kimenti a közreműködőt.⁴²

D.) Ha a kötelezett igénybe vesz egy közreműködőt, amire pedig nem volt joga, akkor mindazokért a károkért is felelős, mely a közreműködő igénybevétele nélkül nem következtek volna be. Ebben az esetben tehát nem érvényesül az előreláthatósági klauzula, de a bíróságok az adekvát kauzalitás felhasználásával továbbra is csökkenthetik a kártérítés mértékét.

³⁸ FUGLINSZKY (2015) i. m. 172–173.

³⁹ FUGLINSZKY (2011) i. m. 416.

⁴⁰ VÉKÁS (2002) i. m. 516–517.

⁴¹ FUGLINSZKY (2015) i. m. 173.

⁴² FODOR András: A másért való felelősség szabályainak változásai az új Polgári Törvénykönyvben. *Themis – Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata*. 2013. december. 126. http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_dec.pdf, letöltés dátuma: 2015. 04. 24.

3.5. Az előreláthatósági klauzula tárgyi hatálya

A tárgyi hatály arra a kérdésre ad választ, hogy mit kell előrelátni. A Ptk. bevezette a sérelemdíj intézményét, mely kontraktuális és deliktuális felelősség esetén is alkalmazható lesz (2:52. §). Erre az esetre nem lesz alkalmazható az előreláthatósági klauzula. Ez csökkenti a vállalt kockázatokat, mivel szerződésszegés is járhat a személyiségi jogok sérelmével (pl.: hibás teljesítés testi sértést okoz).⁴³ Az előreláthatósági klauzulát tehát csak a vagyoni károk esetén lehet alkalmazni. Szintén nem kell alkalmazni az előreláthatósági klauzulát a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károkra (*tapadó kár*). Ezt minden esetben meg kell térítenie a szerződésszegőnek. Dologszolgáltatás esetén ez könnyebben meghatározható, de más tárgyak esetén már nem annyira.⁴⁴ Szándékos szerződésszegés esetén ugyanúgy nem lehet alkalmazni az előreláthatósági klauzulát. Ebben az esetben a törvény teljes kártérítést ír elő, amit a bíróságok *contra legem* csökkenthetnek az okozatosság elvitatásával. Az előreláthatósági klauzula nem alkalmazható a fedezeti vételre vagy eladásra, a szerződésszegés elhárításához szükséges költségekre, a hibás teljesítés esetén a szolgáltatás hibájában lévő kárra. Ezeket mindig meg kell téríteni. Az előreláthatósági klauzulát tehát csak a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkra (*következménykárokra*) és az elmaradt vagyoni előnyre lehet vonatkoztatni. Ez utóbbinál viszont nem határozza meg a törvény, hogy teljes értékben vagy diszkontált összegben kell-e megtéríteni a kárt.⁴⁵ Felmerül azonban több kérdés. Hogyan kell előrelátni? Látni kell a konkrét kárt, annak összecszerúségével és bekövetkezésének pontos módjával, vagy csak azt kell látni előre, hogy bekövetkezhet egy bizonyos fajtájú kár?⁴⁶ A válasz az, hogy az esetlegesen bekövetkező kárra és annak nagyságrendjére kell kiterjednie az előreláthatóságnak. Nem kell előrelátni a szerződésszegést vagy ennek a lehetőségét, és az ok-okozati összefüggést sem.

⁴³ FUGLINSZKY (2011) i. m. 413.

⁴⁴ BERKE József – CSEHI Zoltán – KENDERES Andrea – LANDI Balázs – NOCHTA Tibor – SZILAS Péter: *Kötelmi jog a 2013. évi V. törvény alapján*. Budapest, Menedzser Praxis Szakkiadó és Gazdasági Tanácsadó Kft., 2014. 144.

⁴⁵ Uo. 144.

⁴⁶ FUGLINSZKY (2011) i. m. 418.

3.6. Az előreláthatósági klauzula időbeli hatálya

Az időbeli hatály azt határozza meg, hogy mikor kell előrelátni. A törvény referencia időpontja a szerződéskötés időpontja. A feleknek a szerződés megkötése előtt kell megegyezniük a szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonyáról, ekkor kell közölni a szerződésszegés esetére vonatkozó információkat. Faust megemlíti a tartós jogviszonyok problémáját⁴⁷, ami azt jelenti, hogy a hosszabb ideig szerződéses viszonyban álló felek korábban nem ismert kockázatokra figyelhetnek fel. Azonban ezeket nem lehet figyelembe venni a kártérítés megítélésénél.⁴⁸ A szerződés ugyanis már köti őt. A szerződéskötés időpontja az az időpont, amikor a másik fél által tett elfogadó jognyilatkozat hatályossá válik. Ezen időpont után ismertté váló információ csak akkor jönnek számításba a szerződésszegésnél, ha a felek a szerződést utólag módosítják.⁴⁹

4. Az okozatosság kérdései

4.1. Az oksági elméletek

Ahogy a *versari in re* tanánál látható volt, felmerül a kérdés: hol húzzuk meg a kártérítési jog határait? Az oksági elméletek fontos segédeszközök a jogellenes magatartás és a károk összekapcsolására. Sajnálatos módon több dogmatikai, értelmezési és alkalmazási probléma merül fel ezekkel kapcsolatban, amelyek magukban foglalják a következőket.

1.) Jogirodalmi ellentmondások vannak egy elmélet definiálása kapcsán. Például mást ért adekvát kauzalitás alatt Marton Géza,⁵⁰ és mást Blutman László.⁵¹

2.) A bíróságok nem alkalmazzák az oksági elméleteket megfelelően. Eörsi ítélezés szociológiai jellegű állítása szerint a bírók ugyanis „először ítélnek, utána indokolnak”, pontosabban először meghozzák az ügyben az érdemi

⁴⁷ Uo. 417.

⁴⁸ Uo. 417.

⁴⁹ FUGLINSZKY (2015) i. m. 174.

⁵⁰ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, Triorg Kft., 1993. 125.

⁵¹ BLUTMAN László: Okozatosság, oksági mércék és a magyar bírói gyakorlat. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/6. 311.

döntést, majd ezután keresik meg ezekhez az indoklást.⁵² A bírók intuíciójuk alapján meghatározzák a kártérítés mértékét, majd utólag a jogszabályok, illetve a jogdogmatika segítségével megindokolják. Azaz a rendelkezésükre álló eszközöket helytelenül használják.⁵³ Sok esetben a bíróságok nem is fejtik ki, hogy hogyan jutottak az adott ítélethez, milyen módszer alkalmazásával jutottak el oda. Több egészségügyi kártérítési perben miután megállapították a ténybeli okozatosságot azt vizsgálják adekvát kauzalitás alatt, hogy ha az orvos felróható magatartása elmarad, azaz gondosan jár el, akkor is bekövetkezett volna-e a kár.⁵⁴

3.) Külön dogmatikai probléma merül fel akkor, ha az okozatosságot egyfajta felelősségkorlátozó szerepben használják. Ebben az alkalmazásban ugyanis a felróhatóság fokához arányosan állapítják meg a megtérítendő kár mértékét, pedig az okozatosság egy ténykérdés, amelyhez kapcsolódna a megtérítendő károk kérdése. Marton az adekvát kauzalitást egy olyan eszköznek látta, melyben a tipizált vétkességet kivetítik a károkra.⁵⁵ Szerinte ezzel az elmélettel tudománytalanul az okozatosság ténfelére viszik azt a jogpolitikai kérdést, hogy hol húzzák meg a felelősség határait.⁵⁶

Kettő nagyobb oksági elmélet csoport alakult ki. Az egyik a *természettudományos* (ténybeli), a másik a *jogi* oksági elméletek. A természettudományos elméletek nem alkalmasak a felelősség megállapítására, mivel túl tágan határozzák meg az okok körét. Az okok és következmények természetes láncolatában így oka gyermeke sérülésének az a szülő, aki gyereket elvitte az óvodába, ahol a gyerekre ráesett egy cserépedény. Így a jogi elméletek szűkebben határozzák meg az okok körét. Marton ezzel ellentétben azon az állásponton volt, hogy nem szabad elszakadniuk az okkiválasztó elméleteknek a természetes okozatosságtól, de ugyanakkor racionalizálni kell az okozatosság meghatározását.⁵⁷

A jogi elméletek különbséget tesznek körülmények és okok között. A körülmény az eredmény (kár) bekövetkeztében összefüggésben lévő esemény vagy tény, míg az ok az a körülmény, ami létrehozza az eredményt. A jogi oksági

⁵² FUGLINSZKY (2007) i. m. 243.

⁵³ Uo. 243.

⁵⁴ BLUTMAN i. m. 314–315.

⁵⁵ FUGLINSZKY (2007) i. m. 227–228.

⁵⁶ MARTON i. m. 125.

⁵⁷ SZALMA József: Okozatosság és polgári jogi deliktualis felelősség. *Jogtudományi Közöny*, 1998/6. 177–178.

elméletek két nagy csoportja alakult ki. Az egyik az okozonosító mércék, amelyeknek célja, hogy meghatározzák, hogy mely körülmények az okok. A másik az okszűrő mércék, melyek ki akarják választani az azonosított okok közül azokat, amelyek alkalmasak megállapítani a jogi felelősséget.⁵⁸

4.2. Valószínűségi mércék

Két elmélet tartozik ide: az *adekvát kauzalitás* és a *regularitás elmélete*. Az előbbit külön fogjuk tárgyalni, az utóbbi alatt azt vizsgálja a bíróság, hogy egy magatartásnak mennyire szokásos következménye az eredmény bekövetkezése. A szakmai vagy akár a mindennapi tapasztalat mellett statisztikai valószínűség vagy tudományos tételek is szerepet kaphatnak. David Hume a regularitást a valószínűséghez kötötte *Tanulmány az emberi értelemről* című művében.⁵⁹ John Leslie Mackie 1980-ban Hume munkája alapján úgy határozta meg az okot⁶⁰, mint „egy elégtelen, de nem szükségtelen része egy szükségtelen, de elégséges körülménynek”.⁶¹

4.3. Az adekvát kauzalitás elmélete, és elhatárolása az előreláthatósági klauzulától

Több évtizedes bírói gyakorlat ítéletei állapították meg a jogellenes magatartás és a kár közötti összefüggés fennállását, illetve hiányát az adekvát kauzalitásra hivatkozva. A régi Ptk. 318. § (1) bekezdése kimondta, hogy a „kártérítés mérséklésének – ha a jogszabály kivételt nem tesz – nincs helye.”. A bíróság azonban az adekvát kauzalitás leple alatt korlátozta a kártérítés mértékét, így az oksági kapcsolat megszakadására, a bizonyítottság hiányára alapozva utasította el részben vagy egészben a jogosult kártérítési igényét. Ezt azonban bírói önkénynek is tekintik, mivel a bíróság, így ha lehet méltányossági szempontokat

⁵⁸ BLUTMAN i. m. 310.

⁵⁹ Uo. 311.

⁶⁰ Robert YOUNG – Michael FAURE – Paul FENN: Causality and causation in tort law. *International of Law and Economics*, 2004/4. 510.

⁶¹ „[I]t is an insufficient but non-redundant part of an unnecessary but sufficient condition...” John LESLIE MACKIE: *The Cement of the Universe: A Study of Causation*. New York, Oxford University Press, 2002. 62.

figyelembe véve, *contra legem* alkalmazta az adekvát kauzalitást. Az elmélet így egy felelősségkorlátozó eszköz lett a bírók kezében.

Sajnos, nincs teljes egyezés a szakirodalomban arról, hogy hogyan definiáljuk az elméletet. Az elmélet kidolgozója Johannes von Kries volt.⁶² A matematikából ismert valószínűség fogalmát emelte be a jogi okozatosság kérdésébe. Ezek szerint az a *sine qua non* feltétel az adekvát ok, ami jelentős mértékben növeli az eredmény bekövetkezésének valószínűségét. Ludwig von Traeger megfogalmazása szerint: „Az okozati összefüggés akkor adekvát, ha a károkozó körülmény a bekövetkezett eredményfajta objektív lehetőségét általánosságban nem csekély mértékben növeli.”⁶³ Marton ezzel ellentétben azon az állásponton van, hogy az előfeltételeket aszerint kell vizsgálni, hogy azok általános természetük szerint a dolgok normális lefolyása mellett alkalmasak-e, hogy a konkrét eredmény létrehozzák vagy elősegítsék azt.⁶⁴ Ezt magyarázva hozzáfűzi, hogy a jogi beszámítás feltétele így az is, hogy a kérdéses eredmény „előrelátható volt légyen”, ha nem is magának az elkövetőnek, de egy ideáltipikus ember (*Idealmensch*) számára. A magatartásnak tehát objektíve valószínűen alkalmasnak kell lennie az eredmény létrehozására. Ami nem előrelátható, az nem is lehet okozatos.⁶⁵ Blutman szerint Marton tévesen itt nem az adekvát kauzalitást, hanem a valószínűségi mérce másik, regularitásra épülő elméletet írja le. Szerinte az az ok adekvát, amelyik nem jelentéktelen mértékben növeli az objektív valószínűségét az eredmény bekövetkezésének. Az elmélet egy tényellentétes, kontrafaktuális érvelésen alapszik. Azt vizsgálja, hogy az eredmény bekövetkezésének valószínűsége mennyire növekszik meg a jogellenes magatartás vonatkozásában egy olyan elképzelt eseménysorozathoz képest, ahol jogszerű magatartást fejtett ki az elkövető. A regularitásra épülő elmélet viszont az előzmény és a következmény kapcsolatát általános tételek (statisztikai valószínűség; szakmai, hétköznapi tapasztalat) alapján magyarázza.⁶⁶

Meggyőzőnek tartom, hogy az adekvát kauzalitást a von Kries-Traeger-Blutman által megfogalmazott módon kellene értelmezni, hiszen ők az elméletet eredeti formájában írják le. A jogirodalom azonban úgy tűnik, hogy inkább Marton megfogalmazását vette át, így kénytelenek vagyunk ezzel dolgozni.

⁶² BORONKAY i. m. 177. vö. Uljana FEEST (editor): *Historical Perspectives on Erklären and Verstehen*. Berlin, Springer Science+Business Media, 2010. 249–250.

⁶³ BORONKAY i. m. 177. vö. Ludwig VON KRIES: *Der Klausalbegriff im Straf- und Zivilrecht*. Martburg, Elwert, 1904. 159.

⁶⁴ MARTON i. m. 125.

⁶⁵ Uo. 125.

⁶⁶ BLUTMAN i. m. 311–312.

Blutman megjegyzi, hogy nem is talált olyan ítéletet, amelyik az elméletet az általa meghatározott tartalommal használta volna. A magánjogi kártérítési perekben elméletileg egy kétlépcsős módszert alkalmaznak. Első lépésben a *conditio sine qua non* elméletét használják, és ha megállapítható az ok-okozati összefüggés, akkor az adekvát kauzalitás alkalmazása következik. A bíróságok sok esetben nem határozzák meg, hogy hogyan állapították meg a felelősség fennállását, a kártérítés mértéket, vagy indoklásaikból kitűnően nem megfelelően határozzák meg az elméletet.⁶⁷ Az Eörsi által megfogalmazott adekvát kauzalitásnál is láthatjuk az előreláthatóság fogalmát. Nála fontos szempont volt a prevenció, ezért úgy tartotta, hogy a károkozónak csak azokat a károkat kell megtérítenie, amit jogellenes magatartása időpontjában előreláthatott.⁶⁸ Csöndes szerint is az adekvát kauzalitás azt a magatartást tekinti oknak, ami „valamilyen módon előrelátható” eredményt hozott létre. Ok-okozat így nem állapítható meg, ha az eredményre senki sem számíthatott.⁶⁹ Runesson is egyfajta előreláthatóságot ért („mit láthatott előre egy tapasztalt megfigyelő a károkozás időpontjában”) az adekvát kauzalitás tanában.⁷⁰ Most már látható, hogy miért is fontos látni az előreláthatósági klauzula és az adekvát kauzalitás egymáshoz való viszonyát. Ha ugyanis adekvát kauzalitás alatt a Marton által meghatározott oksági elméletet értjük, akkor rendkívül nehézé válik különválasztani a kettőt. Menyhárd megjegyzi, hogy a régi Ptk. gyakorlatában az adekvát kauzalitás leple alatt gyakran jutottak a bírók az előreláthatósági szabályhoz hasonló eredményre.⁷¹

A régi Ptk. kártérítési rendszere felróhatósági alapú volt és a teljes kártérítés elvét írta elő. Mivel úgy tűnt, hogy a kártérítési elemek nincsenek egyensúlyban, a bíróság az adekvát kauzalitást használta a kártérítés „ésszerű” korlátjának. A Ptk. azonban objektivizálta a felelősséget a szerződésszegés szabályainál. Felhagyott a teljes kártérítés elvével, kivéve szándékos károkozásnál, és a kártérítés határának az előreláthatósági klauzulát tette. Ez azonban a jogosult vagyonában bekövetkezett egyéb károkra és az elmaradt haszonra vonatkozik. A szolgáltatás tárgyában keletkezett kárt mindig meg kell térítenie. Innen válik fontossá az elhatárolás kérdése. A régi Ptk.-ban a teljes kártérítés hataraként az

⁶⁷ Uo. 314–315.

⁶⁸ FUGLINSZKY (2011) i. m. 415.

⁶⁹ CSÖNDES i. m. 31.

⁷⁰ ERIC M. RUNESSON: Foreseeability and Law & Economics. *Scandinavian Studies in Law*, 2001. 459.

⁷¹ MENYHÁRD Attila: Felelősség szerződésszegésért. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/3. 25–26. <http://goo.gl/leixNh>, letöltés dátuma: 2015. 04. 24.

adekvát kauzalitást használták, most azonban ennek helyét az előreláthatósági klauzula kellene, hogy átvegye. Azonban úgy tűnik, hogy az adekvát kauzalitás marad. Lehetséges, hogy az előreláthatósági klauzula idomulni fog az adekvát kauzalitáshoz, így a már kialakult bírói gyakorlathoz.⁷² Ez a lehetőség reálisnak tűnik, mivel a bíróságok nem szeretnek felhagyni megszokott módszereikkel, és jogdogmatikailag is nehezebb a különbségtevés a kettő között. Azonban nem tűnik előnyösnek a kettő egybefolyása, hiszen a bíróságok eddig is a maguk tetszése szerint alkalmazták az adekvát kauzalitást, így úgy tűnik az előreláthatósági klauzula nem fog segíteni a jogbiztonság kialakulásában. Csöndes a jogintézményeket a következő két szempont alapján különíti el.

- 1.) Az adekvát kauzalitás a károkozás időpontjában vizsgálja, hogy a károkozó mit látott vagy mit kellett volna előre látnia. Az előreláthatósági klauzula referencia időpontja pedig a szerződéskötés időpontja.
- 2.) Az adekvát kauzalitás elsődleges célja az okozatosság fennállásának, ill. hiányának megállapítása. Az előreláthatósági klauzula rendeltetése pedig a felek közötti információ áramlás elősegítése, az egyensúly kialakítása.⁷³

A jogirodalom szerint a funkciójuk annyiban azonos, hogy a teljes kártérítést korlátozzák. Lehetséges, hogy a kettő egymáshoz való kapcsolata koncentrikus körökként lesz elképzelhető. Az adekvát kauzalitás lenne a nagyobb kör, mivel ami előrelátható az egyben okozatos is, de nem minden okozatos kár lesz előre látható.⁷⁴

5. Összefoglalás

A nemzetközi példák mutatják az előreláthatósági klauzula elterjedtségét, így egyben elfogadottságát. Ugyanakkor felhívják a figyelmet az ítélkezési példák (pl.: *Hadley v. Baxendale*) arra, hogy a szabály gyakorlati alkalmazásakor igazságtalan ítéleteket hozhatnak. A bíróságok a maguk mércéjét fogják rávetíteni az adott helyzetre és azt állapíthatják meg, hogy nem volt előre látható a kár, amikor esetleg a törvény szerint azt meg kellene téríteni. Lehetséges emellett,

⁷² FUGLINSZKY (2011) i. m. 415.

⁷³ CSÖNDES i. m. 30–32.

⁷⁴ FUGLINSZKY (2011) i. m. 415–416.

hogy a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkének joggyakorlata hatást fog gyakorolni az előreláthatósági klauzula hazai alkalmazására.

A magyar jogtörténet megmutatta, hogy a bíróságok *contra legem* kezdték meg azt az ítélkezési gyakorlatukat, melyet a Ptk. utóbb legalizált. A hatályos szabályozással a kártérítési elemek úgy tűnnek, hogy egyensúlyba kerültek, és nem fog előkerülni a *versari in re* elve sem jogrendszerünkben. A kimentési klauzula objektív követelményeit az előreláthatósági korlát ellensúlyozza ki, a teljes kártérítés elve pedig elméletileg a szándékosan okozott szerződésszegés esetére marad csak fent.

Az okozatosság kérdésénél megállapíthatjuk, hogy az okozatosság fennálltának vagy fenn nem állásának megállapítása a jogbiztonság szempontjából problematikus. A sok ismert okozatossági elmélet közül néhány fontosabb ismertetésre került, melyek közül az adekvát kauzalitás elméletét elemeztem részletesen. Ez utóbbit azért, mert a magyar bírói gyakorlat az adekvát kauzalitás elméletére gyakran hivatkozik a polgári perekben. Azt is meg kell állapítanunk, hogy azonban ezt gyakran nem következetesen teszi, és joggal tűnik úgy, hogy a bíróságok szabadon járnak el az ok-okozati viszony megállapításánál. Az adekvát kauzalitás Marton által meghatározott fogalma emellett könnyen összefolyhat az előreláthatósági klauzulával. A két jogintézmény közötti különbségtevés aggályokat vet fel a gyakorlati alkalmazást illetően. A jogalkalmazó vajon pontosan meg fogja vizsgálni, hogy az adott ügyben mi volt adekvát és utána mi volt előre látható, vagy ezek is újabb eszközök lesznek a kezében egy tetszőleges ítélet megalkotásában?

Felmerül a kérdés: valóban egy helyes szabályrendszert hozott a törvényhozó? A fentiek alapján ez kétséges.